

VALDŠTEJNSKÁ ZÁMECKÁ OBRAZÁRNA V DUCHCOVĚ

DANA PRŮCHOVÁ

Obr. 1. Zámecká valdštejnská obrazárna v Duchcově. Pohled do první místnosti obrazárny s tzv. Oltářem z Jeníkova a s nejstaršími exponáty. Foto: Marta Pavlíková.

Šest interiérů prvního patra hlavní zámecké budovy v Duchcově bylo v průběhu let 2010 a 2011 restaurováno a současně probíhaly přípravy nové expozice věnované zámecké obrazárně, která se v červnu roku 2011 dočkala svého zpřístupnění. Obrazárna byla součástí širšího projektu, připomínajícího návštěvníkům dnes rozptýlené valdštejnské sbírky, kdysi na Duchcově soustředěné a jejich historické expozice.

Na úvod je zapotřebí se alespoň zčásti zmínit o barokním sběratelství, které vznikalo v průběhu 17. století a ve století 18. se stalo běžným i v českém šlechtickém prostředí. Pavel Preiss v úvodu svého pojednání o zániku rudolfínských sbírek a vzniku nové obrazárny na Pražském Hradě poznamenal: „*Je zvláštní, tragicky paradoxní zkušeností, že rozvoj barokního sběratelství v Praze započíná na místě uprázdněném největším lupem uměleckých děl v dějinách Evropy.*“¹ Měl tím na mysli dobytí Prahy švédskými vojsky a cílené vybračování císařské pokladnice a obrazárny. Rudolfova sbírka obrazů, jeho knihovna a vybavení kunstkomor patřily ve své době k nejcennějším kolekcím v Evropě.

¹ Pavel PREISS, *Zánik rudolfínských sbírek a nová obrazárna na Pražském hradě*, in: *Artis pictoriae amatores. Evropa v zrcadle pražského barokního sběratelství*. Národní galerie v Praze 1993, s. 31.

Povědomí o bohatství ztracené sbírky, její nové budování bratrem císaře Ferdinanda III., arcivévodou Leopoldem Vilémem, jeho vlastní sbírka v Bruselu, přestěhovaná v roce 1656 do Vídně, ale i mnohé významné sbírky v evropských palácích, s nimiž se mladí šlechtici setkávali na svých kavalírských cestách se staly nedílnou součástí jejich výchovy a vzdělání a byly významným podnětem ke sbírání uměleckých a uměleckořemeslných děl a k vytváření vlastních zámeckých galerií.

Obrazárny vyjadřovaly význam a bohatství rodu. Finanční možnosti a osobní vkus sběratele jistě hrály významnou roli v rozsahu a kvalitě sbírky, přesto však měly barokní obrazové kolekce svým způsobem jednotný charakter. Obrazy všech velikostí hustě pokrývaly celé stěny interiérů, byly budovány podél vertikálních os bez autorské nebo tematické vazby a důležitým prvkem, dodávajícím celku řád a rytmus byla působivost protějškových obrazů. Ve skladbě galerií se zhusta využívaly kopie těžko dostupných uměleckých děl, výjimkou nebyly ani kopie malované podle kopií, které jen vzdáleně připomínaly originál. Sbírala se malířská díla renesanční a soudobých italských a nizozemských umělců, méně už díla francouzská, španělská či anglická, v obrazárnách byly zastoupeny obrazy českých, rakouských a německých malířů.

Obr. 2. Zámek valdštejnská obrazárna v Duchcově. Pohled do druhé místnosti s obrazy B. Sprangera a K. van Mandera, které pocházejí ještě z Rudolfovy obrazárny, s díly G. P. Panniniho, K. Trogera a dalších mistrů. Foto: Kateřina Neumannová.

Námětově převažovala díla figurální s historickou, náboženskou nebo mytologickou tematikou, oblíbená byla zátiší, ať už květinová nebo lovecká a krajinomalba s pasteveckými scénami, štvanicemi a lovy, maríny, malby architektur i jejich zřícenin, později přibýly veduty nebo prospekty. Důležitou složkou obrazáren byly portréty příslušníků rodu nebo jejich předků, anebo členů panovníckého domu či jiných významných osobností doby.

Pokud jde o valdštejnskou zámekovou obrazárnu v Duchcově, je nutno říci, že její dějiny jsou složité, potkal ji podobný osud jako mnohé jiné šlechtické sbírky, jsou permanentními dějinami nákupů a následných prodejů, po první světové válce byla obrazárna téměř kompletně přestěhována v souvislosti s pozemkovou reformou² a nuceným prodejem valdštejnského majetku v severních Čechách a nevyhnulo se jí rozptýlení po druhé světové válce, ani krádeže v době pozdější.

Počátky duchcovské kolekce sahají do 17. století a jsou spojeny se jménem pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna

(1644–1694). Proslul jako mecenáš a sběratel, založil rodový fideikomis duchcovsko-litvínovského panství, vybudoval vynikající knihovnu s bohatým souborem rukopisů, starých i soudobých tisků a svými akvizicemi připravil vznik obrazové galerie. Jako nejmladšímu synovi mu byla určena církevní dráha, po pražských univerzitních studiích pokračoval studiem teologie a církevního práva v Římě, kde byl v roce 1665 vysvěcen. Tam se také seznámil s mnoha malíři a architekty a získal kontakty na obchodníky s uměním. Soupis jeho obrazové sbírky z roku 1706 tvoří 91 položek a zastoupeny jsou především biblické výjevy ze Starého i Nového zákona, nechybí náměty z antické mytologie, malby architektury, oblíbené pastýřské scény a zátiší nebo portréty. Jednotlivá díla, ani jejich autory nelze spolehlivě z inventáře identifikovat, je ale doložena jeho spolupráce s Karlem Škrétou, Janem Kryštofem Liškou, ale i s Claudem Lorrainem, pravděpodobně vlastnil i některá díla Rubensova.³

Po arcibiskupově smrti zdědil panství včetně obrazárny jeho prasnovec, velmi činnorodý Jan Josef z Valdštejna (1684–1731), jenž ji rozšířil nákupy z jiných sbírek, zejména z aukce pražské obrazárny Felixe Vršovce v roce 1723 a založil rodovou portrétní galerii v hlavním sále zámku, na níž měl zásadní podíl Václav Vavřínek

² V hlavním sále duchcovského zámku zůstala valdštejnská rodová obrazová galerie. Poslední majitel duchcovsko – litvínovského panství, Adolf z Valdštejna, tak respektoval názor Ministerstva školství a národní osvěty (Zdeněk Wirth), vyjádřený dopisem z 24. července 1920 ve věci přenesení „Waldštýnského musea do Mnichova Hradiště“. Národní Archiv (dále jen NA), Praha, fond SPS – dodatky, kart. 153, inv. č. 153. Veškeré umělecké a starožitné předměty byly odvezeny do zámku v Doksech o rok dříve, viz dopis tajemníka Sekretariátu Adolfa z Valdštejna z 28. července 1919. Inventáře duchcovských sbírek, NA, Praha, fond SPS – dodatky, kart. 153, inv. č. 229 nebo též SOA, Praha fond VS Mnichovo Hradiště, kart. 254, inv. č. 4416.

³ Petra VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí a císařský dvůr v době vrcholného baroka*. Disertační práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, Brno 2007, s. 227–228; též Pavel PREISS, *Jan Bedřich z Valdštejna jako mecenáš umění v Římě*, Umění X, Praha 1962, s. 633–634.

Obr. 3. Zámecká valdštejská obrazárna v Duchcově. Pohled do třetí místnosti obrazárny s obrazy A. Locatelliho, A. Faistenbergera či C. Breydela. Foto: Kteřina Neumannová.

Reiner, kterého zaměstnával na Duchcově v letech 1713–1729. V této fázi sbírky nalézáme malíře, jako byli Vermeer, Hals, van Dyck, Canaletto, Piazzetta, Magnasco, Kupecký a mnoho dalších, její stav zaznamenává soupis vydaný v roce 1737.⁴ Podle duchcovské pak vznikaly obdobné obrazárny na dalších valdštejských zámcích.

Jeho synovec a nástupce František Josef Jiří z Valdštejna (1709–1771) prodal v roce 1741, zřejmě v souvislosti s válečnými událostmi provázejícími nástup Marie Terezie na český trůn, celkem 268 nejvýznamnějších děl do velkoryse budované Wettinské sbírky v Drážďanech, které se za éry saského kurfiřta a saského krále Augusta III staly jedním z předních kulturních center Evropy.⁵ Kromě jiných autorů (Canalietto, G. B. Piazzetta, A. Magnasco, J. H. Schönfeld a další) byly mezi nimi např. Vermeerova Kuplířka⁶ nebo Onghersův Koncert v galerii,⁷ dnes je vlastní drážďanská galerie. Valdštejské obrazy se v té době dostaly i k jiným sbě-

ratelům, ovšem je třeba zmínit, že obdobný osud tehdy postihl mnohé další šlechtické sbírky.

Nicméně postupnými nákupy začala vznikat další velká obrazová kolekce, kterou začal rozšiřovat už zmíněný František Josef Jiří z Valdštejna, a jeho následovníci v této činnosti pokračovali. Kromě toho byla doplňována a upravována rovněž portrétní rodová galerie.

Ještě za Josefa Karla z Valdštejna (1755–1814), známého především tím, že na Duchcově zaměstnával jako knihovníka G. G. Casanovu, autora proslulých memoárů, byla sbírka obrazů umístěna v pokojích hraběte severně od hlavního sálu a přímo tak navazovala na rodovou portrétní galerii. Ve čtyřech pokojích bylo tehdy soustředěno na 292 obrazů.⁸ V inventáři obrazárny z roku 1857 je uvedeno celkem 410 položek.⁹ J. V. Šimák publikoval německý seznam sbírky, jak sám píše „psaný asi v půli XIX. věku“ a uvádí v něm celkem 284 obrazů.¹⁰

Už bylo zmíněno, že Valdštejnové v roce 1921 prodali svůj majetek v severních Čechách se zámky v Duchcově a Litvínově státu a s výjimkou 32 obrazů rodové galerie v hlavním sále zámku, pře-

⁴ Stav této fáze sbírky zaznamenává soupis vydaný v roce 1737: *Versammlung Deren Hochgräfl. Wallensteinischen Bilder in dero Residentz-Schloss Dux, wie solche sich befinden*. Brux 1737 (tištěný katalog; Památník národního písemnictví, sign. EC X 5/c).

⁵ Pavel R. POKORNÝ – Pavel PREISS, *Zámek Duchcov. Valdštejská rodová galerie. Václav Vavřinec Reiner, obrazy a fresky*. Propagační tvorba Praha pro Památkový ústav v Ústí nad Labem, 1992, s. 32.

⁶ Pavel PREISS, *Instalace zámecké obrazárny v Duchcově*, Památková péče, ročník 25, s.193–197; Eduard A. ŠAFAŘÍK – Pavel PREISS, *Zámecká obrazárna v Duchcově. Seznam vystavených obrazů*, Duchcov 1967, s. 4.

⁷ *Artis pictoriae amatores. Evropa v zrcadle pražského barokního sběratelství*, Národní galerie v Praze 1993, s. 124–125.

⁸ Inventář z roku 1797 v prepisu a s poznámkami B. Marra z roku 1925. Muzeum města Duchcov.

⁹ Inventář zámku: I. Familien Saal, II. Bildergalerie, SOA, fond VS DU-HL, karton 861, s. 64 ad.

¹⁰ J. V. ŠIMÁK, *Soupis obrazů někdejší galerie duchcovské*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze, roč. 28, 1920, s. 41–46.

Obr. 4. Zámecká valdštejnská obrazárna v Duchcově. Pohled do čtvrté místnosti obrazárny s obrazy H. Janssense, napodobitele D. Tiepola, d'Arpina aj. Foto: Kateřina Neumannová.

stěhovali svou sbírku obrazů do zámku v Doksech, soupis obrazů převezaných z Duchcova do Doks má celkem 322 položek.¹¹

Po druhé světové válce byl zámek v Doksech zkonfiskován, přitom 128 obrazů převzala Národní galerie v Praze. Tento počet ale není konečný, protože v Duchcově bylo v roce 1968 vystaveno, jak bude dále uvedeno, dalších 11 obrazů duchcovské obrazárny, které nenajdeme v soupisu obrazů převzatých z Doks z roku 1947.¹² Na 250 obrazů bylo předáno do sběrný zřízené na zámku v Sychrově, z nich se pak 200 obrazů v polovině 60. let 20. století vrátilo do Duchcova,¹³ zbytek pak byl rozptýlen na další zámecké objekty i jinan.¹⁴

V roce 1968 byl v duchcovském zámku, v upravených místnostech za hlavním sálem a v severním křídle na krátkou dobu

představen výběr z dochovaných děl původní obrazárny,¹⁵ kde byla zastoupena díla předaná k tomu účelu ze Sychrova do Duchcova a obrazy zapůjčené z Národní galerie v Praze a byl chystán širší badatelský projekt věnovaný duchcovské obrazové sbírce, dokonce se uvažovalo o jejím scelení. V roce 1974 došlo na zámku k loupeži dvou obrazů z Národní galerie, jež byly sice nalezeny a vráceny, ale expozice byla bohužel zrušena, zapůjčené obrazy navraceny do Národní galerie a zájem o sbírku na dlouhou dobu pohasl.

V roce 1988 došlo v Duchcově k další krádeži, ukradeno bylo celkem 39 obrazů a miniatur, mezi nimi též díla, která z obrazárny nepocházela. Z toho bylo nalezeno a v roce 1993 do Duchcova vráceno pouhých 7 obrazů.

Současná expozice není a ani nemůže být rekonstrukcí valdštejnské zámecké obrazárny, která jak už víme, na zámku v Duchcově existovala v různých podobách od 18. století, ale spíše jejím připomenutím. Vystaveny jsou především obrazy z historické obrazárny, ale i mnohá další díla valdštejnského i jiného původu z depozitářů zámků, které spravuje ústecké pracoviště Národního památkového ústavu. Vlastní instalace vychází ze stylu barokních obrazáren, je ovšem limitovaná nezalostí dřívějších instalací, dispozičními změnami i faktem, že dochované inventáře sice

¹¹ Inventář z 15. července 1919, Inventáře duchcovských sbírek, NA, Praha, fond SPS – dodatky, kart. 153, inv. č. 229; též *Státní oblastní archiv v Praze*, Praha fond VS Mnichovo Hradiště, kart. 254, inv. č. 4416.

¹² Dopis ředitele Národní galerie Národní kulturní komisi ze dne 11. května 1949 s novým seznamem uměleckých děl převzatých ze zámku Doksy. NA, fond SPS – dodatky, kart. 153, inv. č. 229.

¹³ *Odborný spisový archiv územního odborného pracoviště NPU v Ústí nad Labem*, složka SZ Duchcov-mobiliiář, Hospodářská smlouva 35/64 z 25. 9. 1964. Mezi těmito obrazy je obtížně jednoznačně odlišit původně duchcovské obrazy, pokud nejsou označeny čitelnými štítky nebo pokud nebyly jednoznačně rozpoznány v dochovaných soupisech.

¹⁴ Milan ŽDÁRSKÝ, *Obrazy z valdštejnské sbírky na zámku v Ratibořicích*, Zprávy památkové péče, ročník 59, 3/1999, s. 77–82. Dva obrazy (M. Marieschi) byly v roce 1963 ze sběrný v Sychrově delimitovány do Oblastní galerie v Liberci.

¹⁵ Bylo vystaveno celkem 109 obrazů, z toho 80 z Národní galerie a 29 z Duchcova. Pavel PREISS, *Památková péče*, ročník 25, 1965, s. 193–197; Eduard A. ŠAFAŘÍK, Pavel PREISS, *Zámecká obrazárna v Duchcově, seznam vystavených obrazů*, Duchcov 1967, s. 193–197.

Obr. 5. Zámecká valdštejská obrazárna v Duchcově. Pohled do páté místnosti obrazárny s malbami zátiší P. Boela a protějškovými díly J. K. Hirschelliho, J. V. Angermayera a J. A. Vocáska – Hrošeckého a P. F. Hamiltona. Foto: Kateřina Neumannová.

mnoho napovídají o počtu obrazů, ale jsou velmi stručné a jen část obrazů lze spolehlivě identifikovat a pak vysledovat v dalším inventáři, ale zejména a především nekompletností sbírky.

Ze starších inventářů vyplývá, že obrazárna byla situována do místností severně od hlavního sálu, a toto umístění se příliš nezměnilo ani po stavební proměně zámku za Františka Adama z Valdštejna (1759–1823), který muzeum a galerii zpřístupnil veřejnosti.¹⁶

Dnešní obrazárna je instalována do šesti restaurovaných místností sousedících bezprostředně s hlavním sálem s galerií předků valdštejského rodu, který byl její nedílnou součástí. Setkáme se v nich s pestrou skladbou děl, z nichž nejstarší pamatují středověk, hojně jsou zastoupeny typické obrazy vlámských a holandských mistrů 17. století, ať už jsou to krajiny, rozmanitá zátiší, žánry, historická malba nebo mariny. Najdeme tu práce italských, německých a rakouských malířů, ale samozřejmě i díla českého původu. Kromě výjimečných malířských děl velkých mistrů a prací střední kvality je zde též řada kopií. Mnohé obrazy jsou signovány nebo autorsky určeny, ale stále zůstává mnoho prostoru pro další studium a archivní bádání. Je nutné ale zdůraznit, že nejlepší díla duchcovské obrazárny jsou dnes deponována v Národní galerii v Praze. Přesto však v Duchcově zůstaly obrazy, které si svou kvalitou samostatnou expozici jistě zaslouží.

¹⁶ Prvního průvodce po zámku sepsal vrchnostenský inspektor B. PETRY, *Dass Schloss Dux in Böhmen nach seiner neuesten Umgestaltung*, knihovna Regionálního muzea v Teplicích.

Obr. 6. Zámecká valdštejnská obrazárna v Duchcově. Pohled do šesté místnosti obrazárny, v níž jsou kromě obrazů italské a vlámské proveniencí zastoupeni mistři českého baroka jako Petr Brandl a Jan Kryštof Liška nebo následovník K. Škréty. Foto: Kateřina Neumannová.